

РОЗВИТОК І СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ АГРОХІМІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Подано ретроспективний огляд розвитку і становлення системи агрохімічного обслуговування сільського господарства, охарактеризовано різні форми функціонування агрохімічної служби та її сучасний стан

Постановка проблеми. Перебудова економіки з планової на ринкову спричинила докорінні зміни в системі АПК на національному та регіональному рівнях. Специфічні особливості аграрного виробництва вимагають створення та функціонування спеціалізованого сервісу, важливою ланкою якого є агрохімічне обслуговування. Перехід агропромислового комплексу України до ринкових відносин зумовив необхідність проведення суттєвих змін і в системі агрохімічного сервісу на основі механізмів ринкової економіки [1; 7].

Поза сумнівом, агрохімічне обслуговування є одним із визначальних елементів у системі заходів щодо нарощування обсягів і підвищення ефективності виробництва продукції сільського господарства. Сьогодні система агрохімічного обслуговування знаходиться на етапі перебудови і становлення, що робить доцільним подальший науковий пошук у цьому питанні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення питання розвитку та організації агрохімічного обслуговування зробили такі вчені, як Н.В. Баранов, П.М. Барановський, О.Ю. Єрмаков, О.А. Корчинська, С.Г. Криштаб, В.Г. Ладонін, А.П. Лісовал, Н.В. Лісовой, А.С. Мерзлікін, П.О. Мосіюк, В.Г. Мінеєв, А.В. Постніков, В.А. Сердюк, І.А. Хомчак, М.Й. Хорунжий та ін. Однак ряд питань в даній проблемі і досі залишається не

повністю розкритою і до кінця вивченою. Більшість робіт присвячено питанням розвитку агрохімічного обслуговування в умовах регульованої державної економіки. В період переходу до ринкової економіки досліджень по функціонуванню і ефективності агрохімічного сервісу практично не велося. Теоретичні аспекти цієї проблеми в зарубіжній літературі стосуються умов конкретних держав. Все це потребує узагальнення існуючого досвіду і проведення більш глибоких досліджень.

Викладення основного матеріалу. Агрохімічне обслуговування в процесі свого розвитку пройшло ряд етапів [3; 8]. За нашими дослідженнями, перші прояви агрохімії на території СРСР (в т.ч. і в Україні) були ще в 1917 р. Але через загальну економічну відсталість країни масштаби застосування і практична віддача хімічних засобів були незначимими. З розвитком хімічної промисловості відбулося поступове становлення агрохімічного обслуговування. В травні 1925 року в СРСР був створений комітет по хімізації народного господарства, а в 1928 р. – головне управління хімічної промисловості.

Для радянської економіки хімізація сільського господарства була чи не основним фактором підвищення ефективності функціонування галузі. У зв'язку з посиленням хімізації сільськогосподарського виробництва в 1964 році було створено єдину агрохімічну службу, яка починалася з мережі

зональних агрохімічних лабораторій, відповідних науково-дослідних інститутів та спеціалізованих сільськогосподарських дослідних станцій. На цю службу покладалась організація забезпечення колгоспів, радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств і організацій мінеральними добривами, хімічними засобами захисту рослин, іншими агрохімічними препаратами. Як результат, в 1975 році сільське господарство держави було забезпечене необхідною технікою, значно збільшилось виробництво хімічними підприємствами мінеральних добрив. Здійснені заходи забезпечили зростання виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності галузі. Валові збори зерна в 1975 році порівняно з 1965 роком збільшились на 11 % [2;5].

В серпні 1979 року було прийнято постанову “Про створення єдиної спеціалізованої агрохімічної служби в країні”

[6, с. 5]. Агрохімічна служба була виділена із системи “Союзсільгосптехніка” й одержала назву “Союзсільгоспхімія”. У всіх союзних республіках на засадах госпрозрахунку були створені республіканські відділення – в Україні “Укрсільгоспхімія”. В свою чергу в кожній області та практично у всіх сільських районах створювались відділення “Укрсільгоспхімії”. Вони являли собою досить потужні агрохімічні комплекси, у складі яких функціонували спеціалізовані механізовані загони, забезпечені спеціальною технікою та кваліфікованими кадрами. Держава фінансувала проведення багатьох видів агрохімічних робіт, таких як вапнування і гіпсування ґрунтів, їх агрохімічне обстеження. Структура агрохімічної служби зображена на рис. 1.

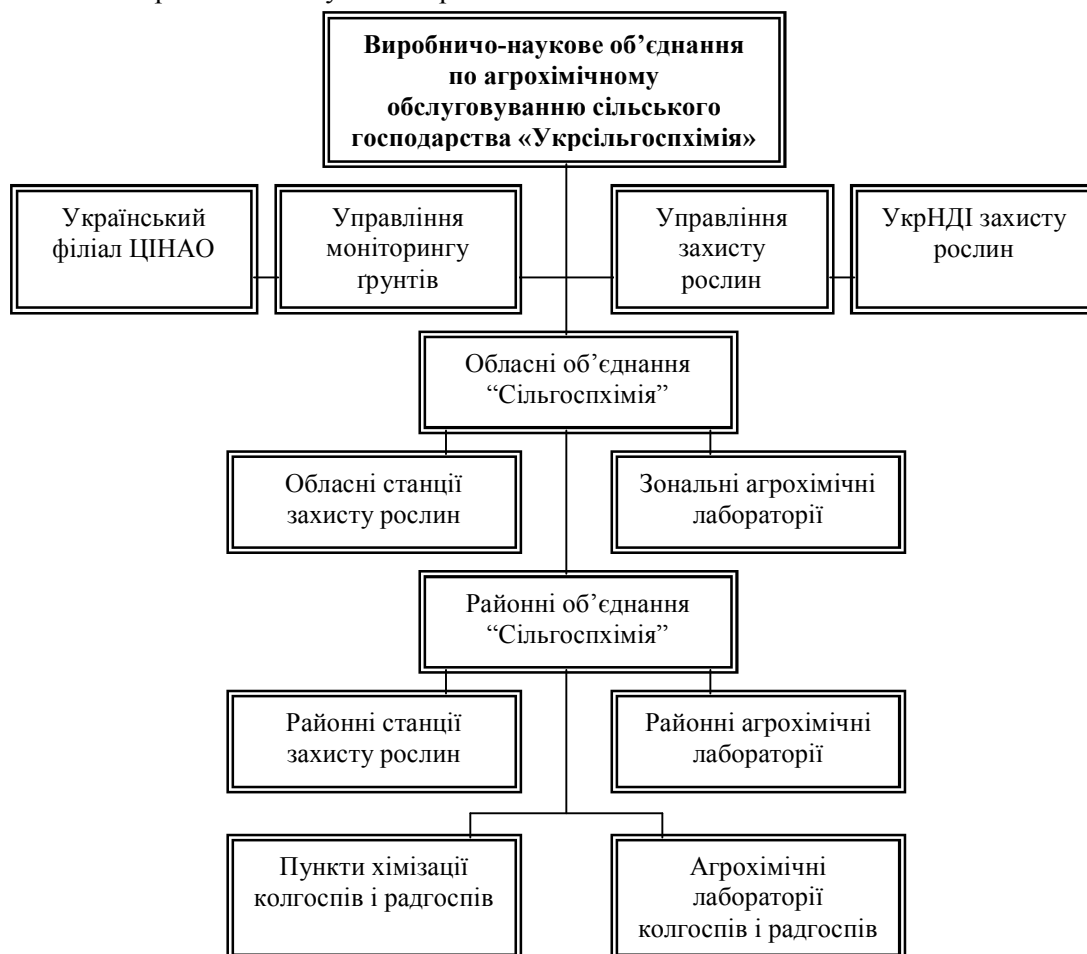

Рис. 1. Структура агрохімічної служби України до реформування

У 1981 р. зональні агрохімічні лабораторії було перетворено на обласні проектно-розвідувальні станції хімізації сільського господарства. Філія ЦІНАО та обласні проектно-розвідувальні станції хімізації займалися програмуванням урожаю сільськогосподарських культур. Державою були виділені кошти на капітальне будівництво, насамперед, складів для зберігання добрив, придбання тракторів, автомобілів, спеціальної техніки, зміцнів кадровий потенціал.

Результатом спільної роботи фахівців агрохімічної служби, науковців і сільгоспвиробників був істотний ріст урожайності сільськогосподарських культур і поступове підвищення родючості ґрунтів. За період інтенсивної хімізації сільського господарства виявлено збільшення площ з підвищеним та високим вмістом рухомого фосфору та обмінного калію. У 1986-1990 рр. в Україні в середньому вносили 4,5 млн. т поживних речовин мінеральних добрив, що становило 148 кг/га.

Однак поряд з перевагами державної централізованої системи агрохімічного обслуговування сільського господарства з часом виявились і значні недоліки. Централізовано, по відомчих методиках визначалася потреба в послугах агрохімічних підприємств, розроблялися схеми їх розміщення. Відомство централізувало частину прибутку, а потім виділяло необхідні капіталовкладення для розвитку окремих підприємств, до яких доводили річні плани по обсягах основних послуг та контролювали їх виконання. Система стимулювання робітників агрохімічних підприємств встановлювалася за узгодженням з Міністерством сільського господарства; розцінки на послуги затверджували обласні комітети цін (за поданням Сільгоспхімії) та узгоджували їх з обласним управлінням сільського господарства.

Перехід агропромислового комплексу України до ринкових методів господарювання від командно-адміністративної системи, при

якій агрохімічне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників відбувалося централізовано під державним контролем, вимагав принципових змін в концепції виробничих відносин між сільськогосподарськими підприємствами та агрохімічними формуваннями. Адже діяльності агросервісних підприємств планової економіки були притаманні деякі недоліки: монополізм, відсутність конкуренції, приписки обсягів робіт, не завжди висока якість послуг, ігнорування екологічних чинників.

Внаслідок розпаду СРСР в галузях народного господарства поглибилася економічна криза, яка особливо негативно вплинула на стан сільськогосподарського виробництва. В господарствах не вистачало коштів для закупівлі необхідної кількості мінеральних добрив, засобів захисту рослин, оплати послуг, що надавались агрохімічними формуваннями, внаслідок чого катастрофічно зменшилося застосування засобів хімізації, що зумовило зниження родючості ґрунтів. Заводи-виробники хімічної продукції (добрив) втратили виробничі зв'язки з постачальниками сировини та палива, внаслідок чого відбулося різке зниження виробництва усіх видів добрив, що призвело до підвищення їх вартості.

В 1991 р. науково-виробниче об'єднання "Укрсільгоспхімія" було реорганізовано в Республіканську асоціацію з підвищення родючості ґрунтів та захисту рослин "Укрґрунтозахист". При цьому була збережена структура системи та її основні функції, але значно змінилися виробничі відносини, суб'єкти асоціації одержали максимальну господарсько-фінансову самостійність, можливості переходу до ринкових відносин.

Подальший крок у напрямі вдосконалення системи спеціалізованого агрохімічного обслуговування сільського господарства зроблено у 1992 р. Асоціацію "Укрґрунтозахист" було перетворено на

державне об'єднання "Украгрохім", до якого ввійшли Кримське республіканське та 24 обласні формування з агрохімічного обслуговування сільського господарства, стільки ж проектно-розвідувальних станцій хімізації сільського господарства та захисту рослин, 480 районних виробничих об'єднань і станцій захисту рослин.

Реформування земельних відносин викликало необхідність перебудови як системи агрохімічної служби, так і агрохімічного обслуговування в цілому. В 1995 р. на базі об'єднання "Украгрохім" було створено Центральну державну станцію родючості ґрунтів і захисту рослин "Центрдержагрозахист" та відкрите акціонерне товариство (ВАТ) "Агрохімцентр", який виконує торгово-посередницьку роль у системі забезпечення сільськогосподарських товаровиробників агрохімікатами. В процесі приватизації обласні формування

"Украгрохіму" перетворилися в акціонерні товариства та виробничі асоціації по підвищенню родючості земель.

16 жовтня 1997 року в країні була створена Національна асоціація (НА) "Укрсільгоспхімія", засновниками якої стали 26 агрохімічних формувань "Облсільгоспхімії" в усіх регіонах України та Автономній республіці Крим, ВАТ "Агрохімцентр" (м. Київ) та Браїлівський виробничий центр реалізації засобів захисту рослин. У травні 1999 р. НА "Укрсільгоспхімія" офіційно зареєстрована як недержавна організація, мета якої – координація діяльності регіональних формувань щодо агрохімічного забезпечення сільськогосподарського виробництва та представництво інтересів засновників в органах державної влади. Структура реформованої агрохімічної служби представлена на рис. 2.

Рис. 2. Структура агрохімічної служби України після реформування

Державна служба охорони ґрунтів і захисту рослин, які були в структурі Державного об'єднання "Укрсільгоспхімія", виділились в окремі державні структури: Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів та Головну державну інспекцію захисту рослин. Їх діяльність

сьогодні регулюється рядом законодавчих документів, а також наказами Міністерства АПК України "Про створення Головної держінспекції захисту рослин та Державного центру охорони родючості ґрунтів", "Про створення Центру науково-методичного забезпечення агрохімічного обслуговування

сільськогосподарського виробництва України”, Положенням про Державну службу захисту рослин тощо.

Варто зазначити, що в останні роки агрохімічна служба зазнала серйозних змін. На нашу думку, ці зміни відбулися не в кращу сторону. Акціонування, яке було проведено практично без участі сільськогосподарських підприємств, призвело до її відриву від агротоваровиробників, а зменшення обсягів постачання та застосування добрив поставило службу хімізації в досить скрутне економічне становище.

Щоб вижити, спеціалізовані підприємства “Сільгоспхімії” беруться за будь-яку роботу, в тому числі і за таку, що зовсім не пов’язана з хімізацією. Склади для зберігання хімпродукції та інші виробничі приміщення здаються в оренду комерційним структурам, які не завжди використовують за цільовим призначенням. Тим самим вони вибувають з обігу по прямому призначенню, а їх нове будівництво не ведеться, не проводяться ремонти та технічне переоснащення. Механізовані загони по агрохімічному обслуговуванню практично не функціонують, оскільки споживачі не в змозі оплачувати їх послуги.

Сьогодні система агрохімічного обслуговування включає спеціалізовані у цій галузі діяльності підприємства, установи й організації всіх форм власності й господарювання, які з метою координації своєї діяльності, захисту спільних інтересів можуть утворювати об’єднання, які надають різного роду послуги. Такими об’єднаннями є: Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів, “Укрсільгоспхімія”, ВАТ “Агрохімцентр” обласні й районні формування “Сільгоспхімія”, пункти хімізації, сільськогосподарські підприємства, різні посередники тощо [4, с. 200].

Концепція розвитку агрохімічного обслуговування повинна ґрунтуватися на зацікавленості держави у підвищенні продуктивності землеробства і тваринництва, задоволенні потреб населення у продуктах

споживання й промисловості у сировині, створенні розгалуженої мережі підприємств, вільному виборі виконавців, які надійно та ефективно використовують землю і засоби хімізації. Контроль за наслідками їх екологічної і економічної діяльності здійснюється державою.

Основне завдання підприємств агрохімічного сервісу полягає у розробці рекомендацій на основі результатів наукових досліджень, проведенні моніторингу ґрунтів, визначенні якості засобів хімізації та здійсненні державного контролю за їх використанням у виробництві. Крім того, на підприємства агрохімічного сервісу покладені завдання по здійсненню аналітичного контролю за агрохімічним, екологічним і фізико-хімічним станом ґрунтів, їх родючістю, паспортизації земель, розробці рекомендацій щодо використання засобів хімізації, визначенні потреби у них, проведенні арбітражних аналізів державного контролю за застосуванням засобів хімізації.

Науково-обґрунтована система агрохімічного обслуговування спрямована на створення оптимальних умов для самовідновлення та підвищення родючості ґрунту, ефективного використання органічних і мінеральних добрив, хімічних меліорантів, пестицидів, доставкою та реалізацією яких займається агрохімічна служба.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи все вище зазначене, слід сказати, що основними завданнями агрохімічної служби на сучасному етапі повинні бути: здійснення єдиної державної агрохімічної політики щодо питань планування, науково-обґрунтованого та екологічно безпечного застосування засобів хімізації; розробка та реалізація (спільно з науковими установами, агропромисловими формуваннями) державних програм по підвищенню родючості ґрунтів відповідно до Земельного кодексу України; здійснення контролю за станом родючості ґрунтів, дотримання регламентів при зберіганні,

транспортуванні та внесенні добрив, формування банку агрохімічних даних та картографічне визначення забруднення ґрунтів.

Таким чином, в умовах ринкової економіки система агрохімічного обслуговування повинна бути регіонально спрямованою та системно-компактною. Тільки у такому випадку повніше враховуються особливості регіону щодо агрохімічного обслуговування: специфіка ведення сільського господарства, спеціалізація та концентрація виробництва, екологічна ситуація тощо. Саме на регіональному рівні створюються можливості для чіткого визначення напрямків діяльності служб агрохімічного сервісу, виключення з їх складу зайвих служб та ланок, створення нових. Ми вважаємо, що резервами підвищення ефективності виробничого агрохімічного обслуговування є вдосконалення організації використання засобів праці, економічного механізму господарювання, впровадження прогресивних технологій, створення мобільних тимчасових підрозділів, розширення ринку агрохімічних послуг підприємствами різних форм власності тощо. За державної підтримки реалізація цих планів є реальною.

Список використаної літератури:

1. Державин Л.М. Агрохимическое обслуживание в новых экономических условиях // Агрохимический вестник. – 1990. – № 9. – С. 6-10.
2. Довідник працівника агрохімслужби / За ред. Б.С.Носка. – К.: Урожай, 1986. – 312 с.
3. Досвід роботи об'єднань “Сільгоспхімія” і пунктів хімізації / О.Г. Вожик, Г.І. Ярмолюк, М.Я. Дорошенко, І.Д. Решитько; За ред. Вожика Ю.Г. – К.: Урожай, 1984. – 80 с.
4. Економіка і організація аграрного сервісу. / П.О. Мосіюк, О.В. Кристальний, В.А. Сердюк, С.І. Мельник та ін.; За ред. П.О. Мосіюка. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 345 с.
5. Єдиній агрохімічній службі України – 20 років. – К.: Національна асоціація “Укрсільгоспхімія”, 2000. – 15 с.
6. Лисовой Н.В. Совершенствование агрохимического обслуживания колхозов и совхозов. – К.: Урожай, 1988. – 144 с.
7. Мерзликин А.С., Новиков Ю.И. Формы предприятий агрохимического сервиса и их развитие в процессе реформирования сельского хозяйства // Агрохимический вестник. – 1999. – № 1. – С. 16-19.
8. Хомчак І.А. Розвиток інтегрованих організаційних структур у системі агрохімічного сервісу АПК // Економіка АПК. – 1998. – № 3. – С. 25-28.

ТАРАСОВИЧ Людмила Валеріївна - аспірант кафедри аналізу та статистики ім. І.В. Поповича Державного вищого навчального закладу “Державний агроекологічний університет”

Наукові інтереси:

- дослідження організації формування ринку агрохімічних послуг;
- інфраструктурне забезпечення аграрного виробництва